

دکتر علی نقی منزوی

ریشه‌ها و اندیشه‌ها

مقاله‌هایی در تاریخ و اندیشهٔ ایرانیان

به کوشش: غلامحسین صدری افشار

ریشه‌ها و اندیشه‌ها

مقاله‌هایی در تاریخ و اندیشه ایرانیان

علی نقی منزوی

ریشه‌ها و اندیشه‌ها
مقاله‌هایی در تاریخ و اندیشهٔ ایرانیان

به کوشش

غلامحسین صدری افشار

سرشناسه: منزوی، علینقی، ۱۳۰۲-۱۳۸۹
عنوان و نام پدیدآور: ریشه‌ها و اندیشه‌ها: مقاله‌هایی در تاریخ و اندیشه‌ی ایرانیان / علی‌نقی منزوی
مشخصات نشر: تهران: انتشارات مهریستا، ۱۳۹۲.
مشخصات ظاهری: ۴۷۲ ص.
شابک: 978-600-6977-01-0
وضعیت فهرست‌نویسی: فیبا
موضوع: مقاله‌های فارسی — قرن ۱۴
رده‌بندی کنگره: ۱۳۹۲ ۴۵۳٫۹ ن/ PIR۸۲۲۳
رده‌بندی دیویی: ۸۴۴/۶۲
شماره کتابشناسی ملی: ۳۱۱۰۳۸۳

علی‌نقی منزوی

ریشه‌ها و اندیشه‌ها

مقاله‌هایی در تاریخ و اندیشه‌ی ایرانیان

چاپ یکم: پاییز ۱۳۹۷، آماده‌سازی، حروف‌نگاری و نظارت بر چاپ دفتر نشر مهریستا

(حروف‌نگاری و صفحه‌آرایی: نفیسه جعفری)

چاپ و صحافی: فرهنگ‌بان

شمارگان: ۵۵۰ نسخه

همه‌ی حقوق چاپ و نشر این کتاب محفوظ است

انتشارات مهریستا

سعادت‌آباد، خیابان سوم، شماره ۱۱، تهران ۱۹۹۸۷

Email: mehrvistapub@yahoo.com

فروش اینترنتی: www.agahbookshop.ir

قیمت: ۵۲,۰۰۰ تومان

این کم‌دان تشنه آگاهی چند بار از استاد یگانه حضرت دکتر علی‌نقی مزوی استدعا کردم تا اجازه فرمایند مقالاتی که در سال‌های گذشته نگاشته‌اند و در مجله‌ها و کتاب‌های گوناگون منتشر شده است به صورت مجموعه منتشر شود و در دسترس ارباب تحقیق قرار گیرد.

مایه شادمانی است که اینک بخشی از آن مقاله‌ها به صورت کتابی تحت عنوان ریشه‌ها و اندیشه‌ها منتشر می‌شود. ممکن است خواننده در مقاله‌های مختلف با تکرار مطالب روبه‌رو شود، که این بسیار طبیعی است، زیرا هر مقاله در زمانی و به مناسبتی متفاوت نوشته شده است. با این حال، در هر مقاله آگاهی‌های تازه و بنیادی بر پایه همان مطالب تکراری ارائه شده است. که یادآوری آن مطالب را ناگزیر می‌سازد.

غلامحسین صدری افشار

اردیبهشت ۱۳۹۲

فهرست

۹	شرح احوال و آثار دکتر علینقی منزوی
۲۳	نقش برجسته و پیکره‌سازی در ایران
۳۵	الفهرس الوصفی
۳۵	دریازه هنر نقاشی در ایران
۴۰	مجموعه آثار فارسی تاج‌الدین اشنوی
۵۴	فرهنگنامه‌های عربی به فارسی
۷۱	ساقینامه‌های خطی
۱۰۳	تاریخ فهرست‌نگاری در ایران
۱۴۱	خاندان کارکیا در گیلان
۱۵۷	صوفیان بی‌سلسله و برخی ویژگی‌های ایشان
۱۴۷	شرحی بر نمایشنامه سی مرغ و سیمرغ
۱۹۷	سیره رسول‌الله یا «السیره النبویه»
۲۰۵	قانون‌نامه آبگار
۲۱۸	غزالی بزرگ
۲۶۶	قضا و قدر در ادبیات فارسی
۲۹۱	مرجیان که بودند و چه می‌گفتند

- ۳۰۳ برخی اندیشمندان ایرانی در سده سوم هجری
- ۳۱۳ نخستین برخورد اندیشه‌های فلسفی در ایران اسلامی
- ۳۲۷ مدینه فاضله فارابی
- ۳۴۷ ابن‌کمونہ و کتاب الابحاث عن الملل الثلاث
- ۳۶۸ سانتالیسم در مذهب رسمی، و دولتی ساسانی
- ۳۸۵ گنوسیسم اسلامی ایران از مرگ متوکل تا مرگ مکتفی
- ۴۰۸ خمسون
- ۴۱۴ جمعه و یکشنبه یا هفته‌داری در ایران

شرح احوال و آثار دکتر علی نقی منزوی

به کوشش نادر کریمیان سردشتی

الف. زندگی نامه

علی نقی منزوی محقق، نسخه شناس، متخصص کتاب شناسی، مترجم، و کارشناس فلسفه دوره اسلامی (به ویژه فلسفه اشراق و گنوسیسم) در سال ۱۳۰۲ خورشیدی (۱۹۲۳ م) در شهر سامره عراق متولد شد. نیاکان وی ایرانی و همه از شخصیت های برجسته و سرشناس به شمار می رفته اند و برخی آنان از فقها و علمای سرشناس شیعه امامیه محسوب می شوند. پدرش، شیخ آقا بزرگ منزوی تهرانی از سرشناس ترین و مشهورترین علمای شیعه دوره معاصر بود.

منزوی تحصیلات مقدماتی و قدیمی را در سامره و نجف به پایان رساند. وی در سامره برخی کتب فارسی و قرآن را نزد پدرش مرحوم شیخ آقا بزرگ و عمویش محمد ابراهیم فرا گرفت، پس از این دیوان حافظ و اشعار سعدی و رباعی های خیام نیشابوری را نیز نزد محمد ابراهیم آموخت و سپس کتاب *انموذج و البهجة المرضیه* جلال الدین سیوطی را در علم صرف و نحو در محضر والدشان تلمذ کردند. منزوی همراه پدر و

خانواده‌اش به سال ۱۳۵۴ هجری (۱۳۱۴ خورشیدی) از سامره راهی نجف شد. در نجف، در مدرسه سید محمدکاظم یزدی، خلاصه الحساب و مطول تفتازانی و مغنی اللیب ابن هشام را نزد شیخ شمس قفقازی؛ جامع المقدمات را نزد شیخ محمدرضا طبسی (۱۳۲۲-۱۴۰۵ ه.ق)؛ شرح لمعه در فقه، معالم الدین در اصول فقه را در محضر شیخ علی اکبر خوانساری^۱ (۱۳۰۰-۱۳۵۹ ق) بیاموخت. در مدت تلمذ نزد شیخ علی اکبر خوانساری به دستور پدرش کتابخانه خصوصی وی را نیز برای درج در *دایرة المعارف الذریعه*، فهرست نمود که بعدها در *الذریعه* گنجانده و به چاپ رسید. منزوی آن‌گاه شرح منظومه سبزواری را نزد سید محمدجواد تبریزی^۲ (۱۳۱۵-۱۳۸۷ ق)؛ و شرح اشارات ابن سینا، از آن خواجه نصیرالدین طوسی را نزد شیخ صدرا بادکوبه‌ای (متوفی شعبان ۱۳۹۲ ق) تلمذ نمود. منزوی مجدداً بخشی از شرح لمعه را نزد شیخ عبدالحسین رشتی^۳ (۱۳۱۲-۱۳۷۳ ق) به همراهی شیخ محمد رشتی فرزند شیخ عبدالحسین بیاموخت و جالب این‌که شیخ عبدالحسین به هنگام بازی شطرنج میان منزوی و فرزندشان شیخ محمد رشتی حکمیت و داوری نیز می‌کرد. منزوی سال‌ها بعد کتاب *کشف الاشتباه* عبدالحسین رشتی را در تهران به چاپ رساند. علی‌نقی منزوی نزد شیخ عبدالحسین رشتی در ایام تحصیل و تلمذ در سال ۱۳۶۴ ق نائل به دریافت «اجازه روایت» نیز شدند. اجازه روایتی منزوی را آقا میرزا حسن بجنوردی^۴ (۱۳۱۶-۱۳۹۰ ق) در سال ۱۳۲۴ خورشیدی به تاریخ دوم مرداد همان سال، تأیید و تثبیت کردند. منزوی بخش‌هایی از *کفایة الاصول* آخوند خراسانی را هم نزد حسن بجنوردی آموخت. ولی استاد مسلم وی در *تعلیم کفایة الاصول* میرزا باقر زنجانى^۵ (۱۳۱۲-۱۳۷۴ ق) بود. وی همچنین *قوانین الاصول* و فصول را هم نزد میرزا باقر زنجانى فراگرفت و

۱. برای احوال خوانساری ر. ک. طبقات اعلام الشیعه (نقباء البشر فی القرن الرابع عشر)، ج ۴، ۱۶۰۴. ۲. همان، ص ۳۲۱. ۳. همان، ص ۱۰۶۴-۱۰۶۷. ۴. همان، ج ۱، ص ۳۸۵. ۵. همان، ص ۲۶۶.

میرزا باقر هم اجازه روایت وی را تأیید و امضا نمود. اجازه روایت منزوی بعدها از سوی قونسولگری ایران در بغداد نیز رسماً تأیید گردید. منزوی از طرف حاج شیخ موسی خوانساری (متوفی ۱۳۶۳ ه.ق.) در ۲۶ رجب ۱۳۶۳ ق، و میرزا محمد تهرانی عسکری^۱ هم اجازه نقل دریافت کرد. وی در دوران اقامت نجف در تصحیح و چاپ سه مجلد از کتاب *الذریعه* در سال‌های ۱۳۵۰ ق (۱۹۳۶ م) تا سال ۱۳۵۷ ق با پدرشان همکاری و مشارکت داشت.

در جریان جنگ بین‌الملل دوم شیخ آقابزرگ، وی و برادرانش احمد و محمدرضا را به سال ۱۳۲۱ همراه با قسمتی از *دایرةالمعارف الذریعه* جهت چاپ و نشر آن، به تهران گسیل می‌دارد. منزوی در تهران با کمک سید نصرالله تقوی و سید محمد مشکوة به چاپ *ذریعه* آغاز کرد. در ایام سکونت تهران وی موفق به اخذ دیپلم شد و سپس در رشته معقول از دانشکده معقول و منقول (الهیات) در سال ۱۳۲۶ خ مدرک لیسانس گرفت. منزوی به سال ۱۳۲۷ خورشیدی رسماً به استخدام وزارت فرهنگ آن زمان در آمد. وی توانست در سال ۱۳۲۹ خ در رشته دبیری از دانشسرای عالی لیسانس بگیرد و یک سال بعد هم (سال ۱۳۳۰ خ) موفق گردید که در رشته قضائی وارد دانشکده حقوق دانشگاه تهران شود. منزوی به سال ۱۳۲۷ خ دوره دکترای خود را در رشته معقول از دانشکده الهیات به پایان رساند. در سال ۱۳۴۵ خ به بیروت رفت، و در سال ۱۳۵۱ خ (جولای ۱۹۷۲ م) موفق به اخذ درجه دکترا در رشته ادبیات عرب (گرایش فلسفه اسلامی) از دانشگاه سنت ژوزف بیروت شد.

منزوی از سال ۱۳۲۵ خ تا ۱۳۲۷ خ دبیر پیمانی دبیرستان‌های معقول و منقول آن زمان (مدرسه‌های رضائیه و محمدیه در تهران) بود و در مهرماه ۱۳۲۷ خ دبیر رسمی وزارت فرهنگ شد. از بهمن ۱۳۲۷ خ ضمن تدریس در دبیرستان‌ها مأمور همکاری با مرحوم علی‌اکبر دهخدا در

۱. اجازه دریافتی از طرف میرزا محمد تهرانی در مقدمه *بحارالانوار* مجلسی (ج ۱۰۲: ص ۱۸۶، شماره ۱۰۷ چاپ جدید حروفی در تهران-بیروت) نیز یاد شده است.

مؤسسه لغت‌نامه گردید و تا درگذشت دهخدا (سال ۱۳۳۴ خ) این همکاری ادامه داشت و پس از آن نیز این همکاری علمی و فرهنگی با مرحوم دکتر محمدمعین تا شهریور ۱۳۴۵ خ ادامه پیدا کرد. وی در مؤسسه لغت‌نامه دهخدا عضو اصلی «هیئت مدیره مقابله» بود. در سال ۱۳۳۸ خ، خدمت رسمی وی از وزارت فرهنگ به دانشگاه تهران انتقال یافت و در دانشکده حقوق به عنوان دبیر راهنمای پایان‌نامه‌ها مشغول به کار شد. در همان زمان در دانشکده ادبیات و علوم انسانی تدریس می‌نمود، آخرین سال تدریس وی در دانشکده ادبیات در سال‌های ۱۳۴۴-۱۳۴۵ خ در دوره کارشناسی ارشد (فوق لیسانس) به جای دکتر معین انجام گرفت.

منزوی زندگی پرفراز و نشیبی داشته و لذا از سال ۱۳۴۵ تا ۱۳۵۴ خ به صورت تبعید اختیاری در بیروت به سر می‌برد و این دوران علی‌رغم دوری از وطن پیامدهای مثبتی برای وی در بر داشت. منزوی در بیروت چند اثر خودش را به چاپ رسانید و علاوه بر این‌ها در دانشگاه سنت ژوزف نیز به تحصیل ادبیات عرب پرداخت و موفق شد در رشته فلسفه اسلامی نیز دکترا بگیرد. در بیروت پس از اخذ درجه دکترا پایان‌نامه خود را تحت عنوان *ابن‌کموونه و فلسفه فی‌النبوة* (۵۱۳ صفحه رحلی) در سال ۱۹۷۲ م به صورت پل‌پلی کپی تکثیر کرد. وی از سال ۱۳۵۴ خ به ایران بازگشت و علاوه بر تدریس در دانشکده ادبیات دانشگاه تهران، مشغول چاپ و نشر آثار و تألیفات خود گردید.

ب. آثار، تألیفات، ترجمه‌ها و مقالات

۱. آثار، تألیفات و ترجمه‌ها

[۱] *الذریعة الی تصانیف الشیعه*، تدوین و نگارش شیخ آقا بزرگ تهرانی (۲۵ جلد): سه مجلد اول تا سوم در نجف تحت نظر مستقیم مؤلف چاپ شده، از جلد چهارم تا دوازدهم با تحقیق و افزایش دکتر علی‌نقی منزوی در تهران به چاپ رسیده است. جلدهای سیزدهم و چهاردهم نیز

تحت نظر مستقیم مؤلف در نجف چاپ شده است. جلد پانزدهم به اهتمام علی نقی منزوی در تهران و جلدهای شانزدهم تا بیست و سوم نیز با تحقیق احمد منزوی در تهران به چاپ رسیده است. جلدهای بیست و چهارم و بیست و پنجم با تعلیقات علی نقی منزوی در تهران به زیور طبع آراسته گردیده است.

[۲] نظارت، تدوین و مقابله دفترهای لغت‌نامه دهخدا به ترتیب ذیل:

الف. لغت‌نامه دهخدا، هدف «ف»: ۱ (شماره مسلسل: ۷۹)، زیر نظر دکتر محمد معین. تهران، دانشگاه تهران، دی‌ماه ۱۳۴۱ ش.

[۳] فهرست کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران، علی نقی منزوی، تهران، دانشگاه تهران، ج ۱ ۱۳۳۰ ش؛ ج ۲ ۱۳۳۲ ش.

[۴] فهرست کتابخانه سپهسالار (شهید مطهری)، علی نقی منزوی و محمدتقی دانش‌پژوه. ج ۳ تهران، انجمن علوم اسلامی، ۱۳۴۰ ش؛ ج ۴ تهران، انتشارات علوم انسانی، ۱۳۴۶ ش.

[۵] فهرست نسخه‌های خطی کتابخانه مجلس شورای ملی زیر نظر علی نقی منزوی، ایرج افشار، محمدتقی دانش‌پژوه، و فهرست از احمد منزوی. تهران، کتابخانه مجلس، ج ۱۱، ۱۳۴۵ ش؛ ج ۱۲ و ۱۳، ۱۳۴۶ ش؛ ج ۱۴ و ۱۵ ۱۳۴۷ ش؛ ج ۱۶، ۱۳۶۸ ش.

[۶] الاشارات و التنبیها، ابوعلی سینا، با مقدمه و تصحیح علی نقی منزوی. چاپ تهران، ۱۳۲۹ ش. (این کتاب با «الباب الاشارات» تصحیح استاد محمود شهابی و زیر نظری به چاپ رسید).

[۷] فرهنگ‌نامه‌های عربی به فارسی، علی نقی منزوی. تهران، دانشگاه تهران، ۱۳۳۷ ش. ۳۴۲ ص.

[۸] ایضاح المقاصد فی شرح حکمة العین القواعد علامه حلّی، با مقدمه و تصحیح تعلیقات علی نقی منزوی، به کوشش استاد مشکوة، چاپ تهران، ۱۳۳۷ ش. ۴۲۴ ص.

[۹] فهرسة الكتب و الرسائل، مجدوع اسماعیلی مقدمه و تصحیح و تعلیقات علی نقی منزوی، چاپ تهران، ۱۳۴۴ ش، ۴۲۰ ص.

[۱۰] نامه‌های عین‌القضاة همدانی، دکتر علی‌نقی منزوی و دکتر عقیف عسیران. تهران، بنیاد فرهنگ ایران، ج ۱، ۱۹۶۹ میلادی؛ ج ۲، ۱۹۷۲ میلادی؛ ج ۳ همراه با شرح حال و آثار افکار عین‌القضاة، تهران، اساطیر، ۱۳۷۷.

[۱۱] طبقات اعلام‌الشیعه، شیخ آقا بزرگ تهرانی، مقدمه و تعلیقات و فهارس دکتر علی‌نقی منزوی، بیروت، دارالکتب العربی، ج ۱: نوابغ‌الرواة فی رابعمئة‌المآت، ۱۳۹۱ ق (۱۹۷۱ م)، ۴۵۶ ص؛ ج ۲: النابغ فی القرن الخامس، ۱۳۹۱ ق (۱۹۷۱ م)، ۲۲۹ ص؛ ج ۳: الثقافة والعیون فی سادس القرون، ۱۳۹۲ ق (۱۹۷۲ م)، ۳۹۳ ص؛ ج ۴: الانوارالساطعة فی المائة السابعة، ۱۳۹۲ ق (۱۹۷۲ م)، ۲۳۱ ص؛ ج ۵: الحقایق الراهنة فی المائة الثامنة، ۱۳۹۲ ق (۱۹۷۲ م)، ۲۷۲ ص؛ ج ۶: الضیاء اللامع فی عباقرة القرن التاسع، تهران، دانشگاه تهران، ۱۳۶۲ ش، ۲۲۵ + ۱۰ ص؛ ج ۷: احیاءالدائر من مآثر اهل القرن‌العاشر، تهران، دانشگاه تهران ۱۳۶۶ خ، ۳۰۵ + ۱۰ ص؛ ج ۸: الروضة النضرة فی تراجم علماء المائة الحادية عشرة، تهران، بنیاد فرهنگ انقلاب اسلامی، (۱۹۸۹ م)، ۷۲۳ + ۱۶ ص؛ ج ۹: الكواكب المنشرة فی القرن الثاني بعد‌العشرة، تهران، دانشگاه تهران، ۱۳۷۲ ش، ۹۶۱ + ۱۶ ص.

[۱۲] المنجد فی الاعلام، گروه مؤلفان مؤسسه یسوعیان با همکاری دکتر علی‌نقی منزوی، بیروت، ۱۹۷۳ م. (چاپ بیست و یکم).

[۱۳] درس‌های درباره اسلام، ایگناس گلدزیهر، ترجمه دکتر علی‌نقی منزوی (تطبیق متن ترجمه با متن آلمانی چاپ دوم توسط محمد عاصمی، مدیر مجله کاهوه در مونیخ)، ج ۱، ج ۱ بیروت، ۱۹۷۳ م، ۴۰۰ ص؛ ج ۲، ج ۲، تهران، بنیاد فرهنگ ایران، ۴۰۰ ص.

[۱۴] سیمرخ و سی مرغ (خلاصه منطوق‌الطیر عطار) و گزارش پان‌ته‌نیستی آن، دکتر علی‌نقی منزوی. تهران، سحر، ۱۳۵۹ ش (۱۹۸۰ م)، ۱۶۷ ص. (چاپ قبلی در سه شماره از مجله کاهوه، ۱۳۵۴).

[۱۵] احسن‌التفاسیم فی معرفة الاقالیم، مقدسی، ترجمه دکتر علی‌نقی

منزوی. تهران، شرکت مؤلفان و مترجمان ایران، ۱۳۶۱ ش (۱۹۸۲ م)، جلد ۱ و ۲، ۸۱۰ ص.

[۱۶] تجارب‌الامم، مسکویه رازی، ترجمه علی نقی منزوی، ج ۵ و ۶. تهران، انتشارات توس، ۱۳۷۷.

[۱۷] معجم البلدان یا قوت حموی (جلد اول، بخش نخست)، ترجمه علی نقی منزوی. تهران، سازمان میراث فرهنگی کشور، معاونت پژوهشی، ۱۳۸۰ ش.

[۱۸] معجم البلدان یا قوت حموی (جلد اول، بخش دوم)، ترجمه علی نقی منزوی. تهران، سازمان میراث فرهنگی کشور، معاونت پژوهشی، ۱۳۸۱ ش.

[۱۹] معجم البلدان یا قوت حموی (جلد دوم)، ترجمه علی نقی منزوی، تهران، سازمان میراث فرهنگی کشور، معاونت پژوهشی، ۱۳۸۳ ش.

[۲۰] فردوس الحکمه، علی بن سهل تبری (ز: ۲۳۶ ق)، ترجمه علی نقی منزوی و محمدابراهیم ذاکر، مرکز تحقیقات طب سنتی و مفردات پزشکی دانشگاه علوم پزشکی شهید بهشتی، ۱۳۸۹ ش.

۲. مقالات

[۱] ابن کمونه و کتاب الابحاث عن الملل الثلاث. خاطرات وحید، س ۶ (۱۳۴۷/۸): ۳۶۹-۳۷۱؛ خاطرات وحید، س ۶ (۱۳۴۷/۸): ۵۰۳-۵۱۴.

[۲] احمد برقی (بوجعفر احمد بن محمد بن خالد). دانشنامه ایران و اسلام (مجموعه مقالات)، تهران، بنگاه ترجمه و نشر کتاب، ۱۳۵۷ ش، الف ۸: ج ۹: ص ۱۲۲۴-۱۲۲۵.

[۳] احمد برقی (متوفی ۲۷۴ ه) صاحب محاسن. چیستا، ش ۸: فروردین ۱۳۶۶ خ: ص ۶۱۲-۶۱۷.

[۴] احمد بن حسن بن حسن مادرانی (یا ماذرایبی). دانشنامه ایران و اسلام (مجموعه مقالات)، تهران، بنگاه ترجمه و نشر کتاب، ۱۳۵۷ ش.

الف ۸: ج ۹: ص ۱۲۳۲-۱۲۳۳.

[۵] احمد حسن مازدرایی (قیام ۲۷۵ در ری). چیستا، ش ۹: اردیبهشت ۱۳۶۶ خ: ص ۶۸۲-۶۸۴.

[۶] احوال و آثار شیخ آقا بزرگ تهرانی به زبان آلمانی. کاوه، ش ۳۴، ۱۹۷۱ م. (بخش آلمانی) ص ۷۴-۸۵.

[۷] ادبیات مقاومت در فلسطین. کاوه (مونیخ)، ش ۲۶، ص ۷، آذرماه ۱۳۴۸ ش. ص ۳۲۵-۳۲۰.

[۸] ادیب نطنزی (بدیع الزمان بو عبدالله حسین بن ابراهیم)، دانشنامه ایران و اسلام (مجموعه مقالات)، تهران، انتشارات علمی و فرهنگی، ۱۳۷۰ ش، الف ۱۰: ج ۱۱: ص ۱۴۲۷.

[۹] اسلام در ایران (نقد کتاب). کاوه (مونیخ)، ش ۷۱، ص ۱۶: ۱۳۵۷ ش، ص ۸۹-۹۱.

[۱۰] اسلام در ایران از ایلیا پاولویچ پتروشفسکی، ترجمه کریم کشاورز، نقد: علی نقی منزوی. کاوه (مونیخ)، ش ۷۰، ص ۱۶: بهار ۱۳۵۷ ش، ص ۱۱-۱۳.

[۱۱] اشراق در سده هفتم میلادی. کاوه (مونیخ)، ش ۳۸، ص ۹: آذر ۱۳۵۰ ش: ص ۶۱۸-۶۲۶.

[۱۲] اشراق هند و ایرانی و نبوت اسرائیلی. کاوه (مونیخ)، ش ۳۶، مردادماه ۱۳۵۰ ش، ص ۹، ص ۲۱۸-۲۲۴.

[۱۳] اشعریان قم (در سده ۴) چیستا، ش ۱۰: خرداد ۱۳۶۶ خ: ص ۷۵۴-۷۵۶.

[۱۴] الذریعه و آقا بزرگ طهرانی. آینده، ص ۶ (۱۳۵۹): ۲۴۷-۲۵۳: آینده، ص ۶ (۱۳۵۹): ۵۸۸-۵۹۶.

[۱۵] الفهرست الوصفی للمخطوطات الفارسیة المزینة بالصور بدارالکتب المصریة (تألیف نصرالله طرازی). کاوه، ۱۲ (۱۳۵۳) ش ۱: ۶-۱۱.

[۱۶] امثال فارسى از کتاب شاهد صادق. محمداصادق آزادانی اصفهانی، به اهتمام علی نقی منزوی، دانش، سال ۳: ۵۱۷-۵۲۲: دانش،

سال ۳: ۵۶۸-۵۶۰؛ تهران، نشریه کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران، ج ۱، ص ۱۸-۵۰.

[۱۷] ایران دوستی (گنوسیسم اسلامی از آغاز تا عصر مأمون). یادنامه دکتر صدیقی (به کوشش مهدوی-افشار)، ج ۲: ص ۷۲۷-۷۶۰.
[۱۸] ایران دوستی در سده سوم و چهارم هجری. هفتاد مقاله، ج ۲ (۱۳۷۱): ۷۶۰-۷۲۷.

[۱۹] ایران زمین اسلامی عهدکی فهرستی (ترجمه تاریخ فهرست‌نگاری در ایران)، عارف نوشاهی، ایران او را افغانستان مین مخطوطات کی فهرستی، ص ۱۶۲-۲۱۶.

[۲۰] ایگناس گلدزیهر، گوهر، س ۶ (۱۳۵۷): ۲۲۵-۲۲۹؛ گوهر، س ۶ (۱۳۵۷): ۳۰۵-۳۰۲؛ گوهر، س ۶ (۱۳۵۷): ۴۴۵-۴۵۲.

[۲۱] برخی از مسائل مورد بحث مشترک در ایران پیش و پس از اسلام (قاعده لطف و قانون صدور). هفتمین کنگره تحقیقاتی ایرانی، ج ۳ (۱۳۵۶): ۳۶۵-۳۷۵.

[۲۲] برخی از مسائل مورد بحث مشترک در ایران پیش و پس از اسلام (متافیزیسیم و مادیت مذهبی). گوهر، س ۶ (۱۳۵۷): ۶۰۸-۶۱۱؛ گوهر، س ۶ (۱۳۵۷): ۶۸۹-۶۹۳.

[۲۳] برخی از مسائل مورد بحث مشترک در ایران پیش و پس از اسلام (متافیزیسیم و مادیت مذهبی). نهمین کنگره تحقیقات ایرانی، ج ۱ (۱۳۵۸): ۵۴-۶۴.

[۲۴] برخی اندیشمندان ایرانی در سده سوم (ایران‌شهری-بایزید راوندی). چیستا، بهمن ۱۳۶۴ ش، ص ۴۱۵-۴۲۰؛ ص ۳۲۶-۳۳۲.

[۲۵] برخی مفهوم‌ها در فلسفه اسلامی. چیستا، ش ۴: آذر ۱۳۶۴ ش، ص ۲۶۴-۲۶۸.

[۲۶] بنیادهای مذهبی در حکومت ساسانی. (با نام مستعار علی کوشا). چیستا، ش ۱، س ۱: شهریور ۱۳۶۴، ص ۵-۱۳.

[۲۷] پند اهل دانش و هوش (موش و گربه). آینده، س ۵ (۱۳۵۸): ۹۸۵.

- [۲۸] پیشنهاد شما چیست؟ (توضیحاتی پیرامون نشریه پیشنهاد شما چیست؟)، کاوه (مونیخ)، ش ۴۹-۵۰، س ۱۱: ۱۳۵۲، ش، ص ۱۴-۱۸.
- [۲۹] پیشنهاد یک نویسنده ایرانی برای اصلاح خط عربی. کاوه (مونیخ)، ش ۳۷، س ۹: مهرماه ۱۳۵۰، ش، ص ۴: ۱۲۹-۱۳۰.
- [۳۰] تاریخ فهرست‌نگاری در ایران. فصلنامه کرانه، س ۱، ش ۱، ۱۳۷۳، ص ۱۷-۴۷.
- [۳۱] تاریخ فهرست‌نگاری در ایران (ترجمه به زبان انگلیسی)، با همکاری برادرش احمد منزوی، ایرانیکا، لندن / نیویورک، ۱۹۸۹ م، بخش ۴: ش ۲: ۲۱۹-۲۲۴؛ ایرانیکا، لندن / نیویورک، ۱۹۸۹ م، بخش ۴: ش ۳: ۲۲۵-۲۳۵.
- Bibliographies and Catalogues in Iran*: مقاله
- [۳۲] تاریخ فهرست‌نگاری در ایران اسلامی، (متن فارسی). یادنامه دکتر غلامحسین صدیقی (مجموعه مقالات).
- [۳۳] ترجمه فارسی کتاب گلدزیهر: درس‌هایی درباره اسلام. کاوه، ج ۱۵ (۱۳۵۶) ش ۴: ۸-۱۲.
- [۳۴] تنقیح الابحاث ابن‌کمونہ [عنی بنشره موسی پرلمان]. خاطرات وحید، س ۶ (۱۳۴۸): ۱۰۷۹-۱۰۸۳.
- [۳۵] جمعه یکشنبه یا هفته‌داری در ایران. کاوه، ۱۴ (۱۳۵۵) ش ۱: ۶-۱۰.
- [۳۶] جنبش بردگان زنگی در جنوب. فرهنگ نو، ج ۱ ش ۸: ۶۱-۶۸؛ فرهنگ نو، ج ۱ ش ۹: ۶۰-۶۷.
- [۳۷] حبرالامه (احوال عکرمه برده ابن عباس). کاوه (مونیخ)، ش ۵۵، جلد ۱۲، بهمن ۱۳۵۳، ص ۲۳-۲۵.
- [۳۸] حجنامه (سفرنامه منزوی به حجاز: در سال ۱۹۷۲ م)، کاوه (مونیخ)، ش ۴۶، س ۱۱: ۱۳۵۲، ص ۲۶-۳۵؛ ش ۴۷-۴۸، س ۱۳.
- [۳۹] حق‌الله و حق‌الناس. کاوه، ج ۱۶ (۱۳۵۹) ش ۲: ۱۷-۱۹.
- [۴۰] خاندان کارکیا در گیلان (۷۶۰-۹۹۹ ق). گیلان‌نامه (مجموعه

مقالات) ج ۲ (۱۳۶۹): ۴۱۵-۴۲۶.

[۴۱] خمسون (معرفی کتاب مرتضی عسکری تحت عنوان خمسون مائة صحابی مختلف، یکصد و پنجاه صحابی ساختگی). کاهوه (مونیخ)، ش ۳۹، ص ۹: بهمن ۱۳۵۰ ش: ص ۷۳۲-۷۳۴.

[۴۲] داوری عین‌القضات میان ابن‌سینا و ابوسعید ابوالخیر. چیستا، ص ۹ (۱۳۷۰-۱۳۷۱): ۵۰۸-۵۰۹.

[۴۳] درباره برخی مفهومی‌های فلسفه اسلامی. چیستا، ص ۳، ش ۳: آبان ۱۳۶۴، ص ۱۶۷-۱۷۶.

[۴۴] در پیرامون عرفان (توضیحاتی درباره مقاله حسین یزدانیان در ش ۲۲ کاهوه). کاهوه (مونیخ)، ش ۲۵، ص ۷، مهرماه ۱۳۴۸ ش، ص ۲۵۴-۲۵۸.

[۴۵] دین و دولت در ایران. نقش علما در دوره قاجار (از حامد الگار، ترجمه ابوالقاسم سری). وحید، ش ۲۶۰ / ۲۶۱ (۱۳۵۸): ۷۷-۹۰.

[۴۶] ساقی‌نامه‌های خطی. تهران، نشریه کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران، ج ۱، ص ۱۸-۵۰.

[۴۷] سهم ایرانیان در پایه‌گذاری تمدن و فرهنگ در چند قرن از آغاز اسلام. یادگارنامه فخرائی (مجموعه مقالات)، تهران، ۱۳۶۳: ص ۷۸۱-۷۹۶.

[۴۸] سیره رسول‌الله یا «السيرة النبوية». (معرفی نسخه خطی وزیر مغربی)، فصلنامه کتاب، نشریه کتابخانه ملی، ش ۱، ۴ (بهار ۱۳۷۲)، ص ۱۲۵-۱۳۲.

[۴۹] سیری در تاریخ هنر نقاشی و پیکره‌سازی. ایران مهر، ش ۴/۳ (اسفند ۱۳۷۰): ۲۳-۲۶.

[۵۰] سی مرغ و سیمرخ (۱). نمایشنامه سی مرغ و سیمرخ یا رابطه انسان‌ها با خدا، بیرون آورده از منطق‌الطیر عطار، با پیش‌گفتاری به عنوان: نظریه عطار درباره خدا و جهان. کاهوه (مونیخ)، ش ۵۷، ص ۱۳: فروردین ۱۳۵۴ ش، ش ۱، ص ۲۶-۳۷.

- [۵۱] سی مرغ و سیمرغ (۲). کاوه (مونیک)، ش ۵۸، س ۱۳: خرداد ۱۳۵۴ ش، ص ۲۹-۳۶.
- [۵۲] سی مرغ و سیمرغ (۳). کاوه (مونیک)، ش ۵۹، س ۱۳: مرداد ۱۳۵۴ ش، ص ۴۲-۵۷.
- [۵۳] شرحی بر نمایشنامه سی مرغ و سیمرغ. یغما، س ۳۰ (۱۳۵۶): ۳۳۸-۳۴۴؛ یغما، س ۳۰ (۱۳۵۶): ۵۲۷-۵۳۱.
- [۵۴] [شطح و طامات] در عین القضاة همدانی و نامه‌های او. چیستا، س ۹ (۱۳۷۰): ۱۹۵-۲۰۱.
- [۵۵] شیخ آقا بزرگ طهرانی. راهنمای کتاب، سال ۴، ص ۵۲۵-۵۲۹.
- [۵۶] شیخ آقا بزرگ و ذریعه. کاوه (مونیک)، ش ۳۴، س ۱۳: ص.
- [۵۷] صوفیان بی سلسله و برخی ویژگی‌های ایشان. کاوه (مونیک)، ش ۴۵، س ۱۱: ۱۳۵۲ ش، ص ۷۷-۸۸.
- [۵۸] غزالی بزرگ (۱). چیستا، ش ۱: س ۴: شهریور ۱۳۶۵ ش، ص ۱۳-۲.
- [۵۹] غزالی بزرگ (۲). چیستا، ش ۲: س ۴: شهریور ۱۳۶۵ ش، ص ۸۳-۹۴.
- [۶۰] غزالی بزرگ (مقاله کامل). خورشید سواران (مجموعه مقالات). تهران، سازمان ملی یونسکو.
- [۶۱] غزالی و سیاست (۱)، نقد کتاب هانری لائوست، ترجمه مهدی مظفری، انتشارات بنیاد فرهنگ ایران. کاوه (مونیک)، ش ۶۶، س ۱۵: ۱۳۵۶ ش: ص ۶-۱۲.
- [۶۲] غزالی و سیاست (۲). کاوه (مونیک)، ش ۶۷، س ۱۵: تابستان ۱۳۵۶ ش: ص ۷-۱۵.
- [۶۳] غزالی و سیاست (۳). کاوه (مونیک)، ش ۶۸، س ۱۵: پاییز ۱۳۵۶ ش: ص ۱۱-۱۲.
- [۶۴] فرهنگنامه‌های عربی به فارسی. مقدمه لغت‌نامه دهخدا، زیر نظر محمد معین، تهران، دانشکده ادبیات دانشگاه تهران، ۱۳۳۸ ش،

ص ۲۶۵-۳۷۲.

[۶۵] قانون‌نامه آبگار (کهن‌ترین قانون کیفر ایرانی)، بحثی حقوقی-تاریخی. کاهوه (مونیخ)، ش ۴۴، س ۱۰: آذر ۱۳۵۱ ش، ص ۴۴۰-۴۴۶.

[۶۶] قضا و قدر در ادبیات فارسی. کاهوه (مونیخ-آلمان غربی)، ش ۴۱-۴۲: س ۱۰، مرداد ۱۳۵۱ ش، ص ۱-۱۴ (با اعداد رومی I-XIV از ص ۱۶۹ به بعد).

[۶۷] گنجینه اهلی شیرازی. به اهتمام علی‌نقی منزوی. دانش، س ۳، ۲۲۱-۲۲۸؛ دانش، س ۳، ۳۰۵-۳۰۸.

[۶۸] گنجینه شاهد صادق. محمدصادق آزادانی اصفهانی، به اهتمام علی‌نقی منزوی، دانش، سال ۳: ص ۴۵۹-۴۶۰.

[۶۹] گنوسیسم اسلامی از مأمون تا متوکل. یادنامه دکتر زریاب خوبی، ۱۳۷۳ خ، ص ۳۹۹-۴۳۷.

[۷۰] گنوسیسم ایران از مرگ‌المتوکل تا مرگ مکتفی. یادنامه سلطان‌القرانی (مجموعه مقالات)، تبریز، ۱۳۷۰ ش، ص ۲۶۶-۲۸۹.

[۷۱] گنوسیسم اسلامی ایرانی. از مأمون تا معتضد. یکی قطره باران (مجموعه مقالات)، تهران، ۱۳۷۰ ش، ص ۳۹۹-۴۳۷.

[۷۲] مدینه فاضله فارابی. کاهوه (مونیخ)، ش ۴۳، س ۱۰: مهر ۱۳۵۱ ش: ص ۳۲۰-۳۲۹.

[۷۳] مرجیان که بودند و چه می‌گفتند؟ کاهوه (مونیخ)، ش ۶۱، ج ۱۳: آذر ۱۳۵۴ ش، ص ۸-۱۳.

[۷۴] مجموعه آثار فارسی تاج‌الدین اشنوی [تصحیح نجیب مایل هروی]. چیستا، س ۸ (۱۳۶۹): ۳۱۰-۳۱۶.

[۷۵] معجزه (۱). کاهوه (مونیخ)، ش ۵۲، س ۱۲: ۱۳۵۳ ش: ص ۱۶-۲۵.

[۷۶] معجزه (۲). کاهوه (مونیخ)، ش ۵۵، س ۱۲: ۱۳۵۳ ش: ص ۳۲-۴۴.

[۷۷] نخستین برخورد اندیشه‌های فلسفی در ایران اسلامی. چیستا، س ۴،

ش ۵: دی ۱۳۶۵ ش.

[۷۸] نقش برجسته و پیکره‌سازی در ایران. قافله سالار سخن (مجموعه مقالات)، تهران، ۱۳۷۰ ش، ص ۲۸۳-۲۹۵.

[۷۹] هنر نقاشی در ایران. کاوه (مونیخ)، ش ۵۱، ص: ۱۳ ش: ص.

[۸۰] یک مسئله مورد بحث مشترک پیش و پس از اسلام (حدوث یا قدم در کلام خدا). هشتمین کنگره تحقیقات ایرانی، ۱ (۱۳۵۷): ۳۱۱-۳۰۰.

✽

۳. مقالات درباره دکتر منزوی

[۱] احسن التفاسیم فی معرفة الاقالیم [ترجمه علی نقی منزوی].

غلامرضا سمیعی، آینده، ۱۴ (۱۳۶۷): ۱۴۳-۱۴۵.

[۲] ترجمه فارسی کتاب گلدزیهر (درس‌هایی درباره اسلام). دکتر

محمد رحمتی، کاوه (مونیخ)، ش ۶۹: ۱۳۵۶ ش، ص ۸-۱۲.

[۳] سخنی با آقای منزوی درباره عرفان، تشیع، مفاخر ملی و کسروی.

حسین یزدانیان، کاوه (مونیخ)، ش ۲۹، ۱۳۴۸ ش، ص ۱۱۴-۱۲۵.

[۴] گفت‌وگو با محمد تقی دانش‌پژوه. (گفت‌وگوکنندگان: عبدالحسین

آذرنگ، ایرج افشار، فرخ امیرفریاری، محمدحسین دانشی، عباس زریاب

خویی، عبدالله نورانی و دکتر علی نقی منزوی)، راهنمای کتاب، ش ۳ و ۴،

س ۲۱: خرداد-تیر ۱۳۵۷ ش، ص ۲۴۰-۲۸۱.

[۵] مفسران شیعه، محمد شفیعی (در جواب علی نقی منزوی).

راهنمای کتاب، ۲۰ (۱۳۵۶): ۴۹۳-۴۹۷.

[۶] نامه‌های عین‌القضاة همدانی (چاپ عقیق عسیران و علی نقی

منزوی). محمد عاصمی، کاوه (مونیخ) ج ۱۱ (۱۳۵۲) ش ۳/۴:

۱۶-۲۲.

[۷] نامه‌هایی منتشر نشده از حضرت آیت‌العظمی سید شهاب‌الدین

مرعشی نجفی (رح) (شامل ۱۱ نامه در پاسخ به نامه‌های دکتر علی نقی

منزوی). فصلنامه کرانه، س ۱، ش ۲، ۱۳۷۳ ش، ص ۹۷-۱۰۶.

نقش برجسته و پیکره‌سازی در ایران

تاریخ هنر در ایران سه دوران متفاوت را از سرگذرانیده است:
دوران‌های سه‌گانه

نخست: سده‌های کهن تا هفتم میلادی که نقاشی مذهبی مانوی و آلبوم‌های حماسی شاهان ساسانی نمودار آن بوده است و پیکره‌ها و تندیس‌ها در کوهستان‌هایی که از دست عرب و مغول به دور مانده نمونه آن است.

دوم: شش سده حکومت عرب دوران هنرکشی سلفیان تازی.
سوم: دوران رستاخیز پس از سقوط خلافت عرب در بغداد ~~در~~ دست مغول‌ها در نیمه قرن هفتم هجری (سیزدهم میلادی) که سه مکتب نقاشی پدید آمد.

۱) مغولی، بغداد - سلطانیه (در قرن ۷-۸، ۲) تیموری، هرات (در قرن ۸-۹، ۳) صفوی، تبریز - اصفهان در قرن ۱۰-۱۱.

نخست دوران کهن ایران باستان

نقاشی ایرانیان در این دوران مبتنی بر تخیل بوده است. اندیشه‌وران پس از اسلام همچون فارابی و ابن سینا، نیز خیال را پایه اتصال بشر به عقل

فعال می‌دانستند. چون ایرانیان نیروی متخیلهٔ انسان را مانند همهٔ موجودات متافیزیک، دوقلو (نیکوسرشت، و بدسرشت) می‌پنداشتند به‌ناگزیر فیلسوف مذهبی ایشان مانی (۲۱۶-۲۷۲ م) به دو گونه پیغمبر (یزدانی و اهریمنی) معتقد بود. روان آدمی را نیز دوقلو می‌شمرد: (۱) «دل» که معصوم است و هیچ‌گاه به خطا نرود و شیطان را بدان راه نیست [ماکان له علیهم من سلطان (قرآن مجید ۳۴: ۲۱)] که عشق و محبت کار او است. (۲) «نفس» روان اهریمنی است و قابل هدایت نه! از این رو در قواعد اخلاق ثنوی اصطلاح نفس‌کشی به کار برند نه هدایت نفس. بر این اساس اندیشه‌وران زرتشتی، مانوی ایران استدلال‌های عقلی مذهبی خود را بر پایهٔ آنالژی Analogie تمثیل و تشبیه‌های خیال‌انگیز استوار می‌نمودند. و این همان روشی است که بعد از اسلام (دوران دوم تاریخ هنر ما) موبه‌مو مورد استفادهٔ گنوسیست‌های مسلمان، صوفی، اسماعیلی و شیعی قرار گرفته است. اختلاف میان کتاب‌های مانوی کهن و کتاب‌های اسماعیلی در این زمینه، تنها در آن است که آثار اسماعیلی مانند *اخوان‌الصفا* (قرن ۴)، *سجستانی* (قرن ۴) و *ناصرخسرو* (م ۴۸۱) از ترس دولت، از تصویر موجودات زنده تهی شده است. زیرا طبق باور سلفیان، نقاشی کردن صورت حیوان به منزلهٔ مداخله در کار خداوند به شمار بود و روز قیامت از نقاش و از نگاهداری‌کنندهٔ نقاشی، خواهند خواست که به آن آفریدهٔ هنری روان بخشد یا برای همیشه در آتش بسوزد. با این همه کتاب‌های اسماعیلیان و گنوسیست‌های دیگر چون *طواسین حلاج* چنان‌که نسخه‌ها نشان می‌دهد، از نقاشی صورت‌های هندسی، زمین، آسمان و جهان بالاتر خالی نیست. یکی از دژه‌های اسماعیلیان الموت به دژ «ارژنگ» معروف بوده است.

نقاشی خیالی مانوی: مانویان، در کتاب‌های خویش پایه‌پای استدلال‌های تمثیلی و تشبیهات مذهبی، صورت خیالی آن‌ها را نیز برای خوانندگان نقاشی می‌نمودند. *ارژنگ (ارتنگ)* مانی در ادبیات فارسی به

صورت آلبومی از نقاشی معرفی شده است. و کتاب‌های تصویردار را بدان تشبیه می‌کردند^۱. سنت آگوستین (وفات ۴۳۰ م) پس از بازگشت از مانیگری به مسیحیت با همه دشمنی که با مانویان نشان می‌دهد از هنرهای سحرانگیز ایشان در موسیقی و نقاشی و کتاب‌های ایشان که با ترجمه لاتین در شمال آفریقا پخش بوده است یاد می‌کند^۲. پایه نقاشی مانوی بر زمینه تصورات دوالیزم فلسفی نیک و بد ارواح و پیکرنگاری آن‌ها استوار است. نقاشی کردن ارواح در دوران دوم تاریخ هنر، دوران حکومت عرب از سده ۷ تا ۱۳ م / ۱ تا ۷ هـ نیز با همه تحریم و ممنوعیت و پیگرد دولتی، باز هم نقاشی خیالی ارواح ادامه یافت تا این اواخر نیز کتاب‌هایی مصور درباره عقل و جهل و ارواح نیک و بد و ملائکه و جنیان در هند و ایران چاپ می‌شده است.

نقاشی واقعی: لیکن نقاشی ایران باستان غیر از این هنر فانتزی برای ساختن مناظر واقعی و ترسیم مجالس تاریخی حماسی و تفریحی و شبیه صورت بزرگان و قهرمانان ملی و تراشیدن آن‌ها بر روی سنگ‌ها و نگارش در کتاب‌ها نیز به کار می‌رفت که بسیاری از سنگ تراشیده آن‌ها که از دستبرد عرب و مغول دور مانده است، از زیر خاک بیرون آورده شده و در موزه‌های جهان موجود [است] و عکس‌های آن‌ها در تاریخ‌های ایران باستان چاپ و پخش شده است، نمونه زنده آن‌ها نیز در تخت جمشید، طاق بستان، بازارگاد بیشاپور دیده می‌شود، به نمونه دستنویس آن‌ها نیز در کتب تاریخ اشارت‌ها هست:

کاهنی مانوی در خلافت مأمون (۱۹۸-۲۱۸ هـ) صورت انوشیروان را به وی نشان داده است^۳. بختری (۲۰۶-۲۸۴ هـ) تصویرهایی را که بر

۱. در کتاب بیان‌الادیان تألیف سال ۴۸۵، نسخه ارتنگ مانی را در خزانه غزنه سراغ می‌دهد.

۲. آگوستین، اعترافات، ترجمه یوحنا حللو، بیروت ۱۹۶۳ م، صص ۵۷، ۸۲، ۸۳، ۸۴، ۸۶، ۱۰۸. ۳. طرازی، الفهرس الوصفی، ص ۹۵.

دیوارهای طاق کسرا نقش شده بود در قصیده‌ای که سرود، گزارش داده است که در دیوان او دیده می‌شود.^۱

مسعودی، علی بن حسین (وفات ۳۴۶ هـ) می‌گوید: به سال ۲۹۸ هـ کتابی مانند آلبوم دیدم که ۲۷ تصویر از پادشاهان ساسانی را در برمی‌داشت که دو تن از ایشان زن بودند.^۲

مانویان واسطه انتقال هنر تصویر از چین به اروپا: در جنگ‌های سال (۶۰۳-۶۲۷ م) که سپاه ایران تا مصر را گرفت و قسطنطنیه را محاصره کرد و سپس شکست خورد، نیروی دو دولت ایران و روم به کلی نابود شده بود، تا حدی که جلو چند هزار عرب را توانستند بگیرند. رومی‌ها به پشت داردائل عقب نشستند و سپاه ایرانیان تا خراسان نابود شدند. در میان اسیران ایرانی این ۲۴ سال جنگ ویران‌کننده، که به آسیای صغیر و روم انتقال داده شدند مانویان بسیار بودند. اینان در دوران اسیری این هنر را که از خاور ایران و مرزهای چین آورده بودند در میان مسیحیان پخش کردند، مسیحیان اروپایی آن را پذیرفتند و مسیحیان شرقی (سریانیان) آن را بت‌پرستی و گناه تشخیص دادند و به شکستن آن‌ها پرداختند و کم‌کم کشاکش در میان مسیحیان خاوری و باختری پدید آمد. پس از تشکیل حکومت خلفا در خاورمیانه، سریانیان مسیحی به تقلید از پسرعموهای عرب خود و برای ارضای بیشتر دولت خلیفه از اقلیت مسیحی به شکستن ایقون‌های کلیساهای خود در سوریه و آسیای صغیر پرداختند. پس به سال ۷۸۷ م / ۱۷۰۱ هـ مجمع مسکونی نیقیه Nighieh برای حل این اختلاف داخلی مسیحیان تشکیل گردید. در این مجمع بزرگ یعقوبیان (مسیحیان سریانی شرقی) کوششی بسیار برای تحریم ایقون‌ها انجام دادند ولی موفق نشدند و مسیحیان اروپایی که دولت بیزانس را در دست داشتند و ملکبان وابسته به ایشان و نیز مسیحیان ایرانی نسطوری پیروز

۱. دیوان بختری، ج بیروت، ج ۱، ص ۱۶۸-۱۶۹.

۲. صادق نشأت و مصطفی حجازی، صفحات عن ایران، ج قاهره، ص ۲۷۲-۲۷۳.